

ТЕРОРИЗМ: СУТЬ, ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Починаючи розгляд того чи іншого явища, нас повинна цікавити його сутність, відмітні ознаки, що дозволяє виділити його з переліку інших, нехай і близьких, феноменів соціального буття. Цей підхід логічно застосувати і при аналізі тероризму, який має складну структуру та різну інтерпретацію.

Побуває думка, що проблему формулювання поняття "тероризм" досі не вирішено. Таке визначення дійсно досить важко виробити, оскільки цьому заважає суб'єктивна оцінка тої чи іншої події, трансформація тероризму у процесі його генези, спільність тероризму з іншими формами соціального протесту і насильства – агресією, збройною боротьбою, військовими конфліктами, диверсіями та іншими. Не дивно, що деякі фахівці взагалі не вважають "тероризм" категорією, яка пов'язана з чітко визначеними і ясно ідентифікованими подіями.

Складним завданням є співвідношення термінів "терор" – "терористичний акт", "терор" – "тероризм", "терор" – "терористичні методи" тощо. Найчастіше виникає змістова плутанина, при якій плутається різний зміст, який вкладається в одне і те ж поняття "терор". Так, наприклад, терор як метод часто плутають з тероризмом як особливим, цілісним явищем, яке включає в себе не тільки окремі методи [15,16].

Істотні ознаки тероризму як явища розкриваються в його етимологічному та історичному аспектах. Сучасні словники трактують поняття тероризму як політику і тактику терору, а власне терор (лат. *terror* – страх, жах) як політику залякування, придушення політичних супротивників насильницькими засобами [22,124]. Попри значні недоліки цих визначень, для нас є важливим виокремити два базові поняття, які лежать в основі практично всіх дефініцій поняття у терології. Цими поняттями є "страх" і "насильство".

Базовою, первісною характеристикою терору виступає страх. Тут слід зауважити, що поняття страху у свідомості людини може розумітися на побутовому та науковому рівнях, від чого залежить його сприйняття та адекватна реакція на нього. Страх у психології виступає як стійка і сильна емоція, а максимальна ступінь переживання страху – це жах. Жах психологічно іноді визначають як циркулярне (повторюване і зростаюче) переживання страху [15,17]. Терор, по суті, і є виникаючий в результаті деяких дій, насамперед насильства, жах від втрати людиною відчуття спокою і безпеки. Таким чином, з точки зору психології терор – це стан дуже сильного страху (жаху), який виникає як реакція на вчинки, що

мають за мету викликати саме цей стан у тих, стосовно кого вони здійснюються.

Отже, терор – це стан жаху, який виникає в результаті насилля. Самі терористичні акти, які є окремими складовими ланками терору, – це первісно акти насилля. До найбільш поширених теорій, що пояснюють джерела насилля, відносять: теорію, що виводить насилля з природи людини; теорію, що вважає насилля реакцією на економічні та соціальні умови життя суспільства; теорію, яка пов'язує насилля з динамікою конфлікту.

Прийнято розрізняти стихійне та організоване насилля, явне і латентне, масове (групове) та індивідуальне, фізичне та духовне тощо. Загальносоціальними витоками насилля є, передусім, нерівне розміщення груп та індивідів у стратифікаційній системі суспільства, пов'язаній із розподілом соціальних благ.

У періодичності насилля полягає певний механізм терору: за рахунок регулярного використання терористами насилля формується стан влєвненості громадян в тому, що це насилля може бути застосоване у будь-який момент і до будь-кого з них. Так виникає масова загроза стабільності та безпеці. Звідси випливає, що терористичні методи – це завжди методи насилля [15,18].

Попри більш-менш зрозуміле сутнісне наповнення феномену тероризму, кожен автор наводить власне його визначення. До найбільш загальноприйнятих та поширених дефініцій можна віднести:

1. Тероризм – це погроза застосування чи застосування насилля в політичних цілях окремими особами чи групою осіб, які діють на користь або проти існуючого в даній країні уряду, коли такі дії спрямовані на те, щоб нанести удари чи залякати більш чисельну групу, ніж безпосередня жертва, щодо якої було застосоване насилля (ЦРУ США).

2. Тероризм – це протизаконне застосування сили чи насилля проти громадян чи власності з метою залякати чи примусити уряд, цивільних або якусь частину того чи іншого, діяти в інтересах насильників, виправдане політичними чи соціальними цілями (ФБР США) [12,66].

3. Тероризм – це узагальнене поняття, яке позначає комплекс явищ, що включають страх і жах як ціль певних (терористичних) актів та дій, самі акти та дії, їх конкретні результати та увесь спектр ширших наслідків (психологічний підхід Д.Ольшанського) [15,18].

4. Тероризм – це такі загальнонебезпечні дії або загроза їх вчинення, що публічно посягають на суспільну безпеку та спрямовані на створення в соціальній сфері ситуації страху, неспокою, пригніченості з метою прямого чи опосередкованого впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах винуватців цих подій (юридичний підхід В.Смельянова) [12,67].

5. Тероризм – це особлива протиправна форма насилля, сутнісною властивістю якої є залякування, намагання створити атмосферу жаху, відчуття соціальної незахищеності, дестабілізація політичної ситуації з метою примусити владні структури прийняти вигідні для терористів рішення (В.Крутов) [10,17].

6. Тероризм – це різновид політичного екстремізму в його крайньому насильницькому варіанті. Це по своїй соціальній базі явище, що здійснюється замкнутою конспіративною групою чи навіть окремим індивідом (Е.Пайн) [16,114].

7. Тероризм – це метод впливу шляхом здійснення теракту задля досягнення певних цілей, за якого жертва теракту не є об'єктом даного методу впливу (туманне і дискусійне визначення А.Яцька) [26,69].

8. Тероризм – це вмотивоване насилля з конкретними політичними, соціальними чи релігійними цілями через залякування широких верств населення (Р.Факенрес).

9. Тероризм – це застосування недержавного насилля чи погрози застосування насилля з метою викликати паніку у суспільстві, послабити чи навіть скинути уряд і домогтися політичних змін (М.Требін) [22,124].

Як видно навіть з цих вищевведених визначень тероризму, кожне з них робить наголос на якомусь аспекті тероризму – психологічному, юридичному, політичному, релігійному. Сьогодні наукова література оперує численними класифікаціями різновидів та форм тероризму. З огляду на велике розмаїття і переплетення різних форм тероризму, класифікувати їх дуже непросто, і будь-яка форма класифікації буде в чомусь умовною і неповною. Необхідність класифікації полягає в тому, що без чітких вихідних критеріїв і параметрів неможливо характеризувати конкретні різновиди сучасного тероризму. Ряд авторів наводять власні оригінальні поділи тероризму.

Так, Ф.Форсайт виводить національний (релігійний), "одномірний", політичний та релігійний тероризм. М.Денікер розділяє тероризм на програмний, добродесний, раціональний та патологічний. О.Крайнев пропонує виділяти політико-соціальний, породжуваний рухами в душі гіпертрофованого регіоналізму та політико-релігійний тероризм. В.Вітков та С.Ефіров пропонують класифікувати тероризм так: державний терор і опозиційний тероризм; міжнародний і транснаціональний тероризм; терор за соціальною спрямованістю: 1) соціальний, 2) націоналістичний, 3) релігійний [21,102-103].

Український дослідник М.Требін класифікував тероризм за рядом критеріїв:

1) за сферою дії – внутрішньодержавний і транснаціональний (міжнародний) тероризм;

2) за належністю суб'єктів терористичної діяльності до державної влади – державний терор і недержавний тероризм;

3) за ідентичністю суб'єктів терористичної діяльності – етнічний чи релігійний тероризм;

4) за соціально-політичною спрямованістю – лівий і правий тероризм;

5) за способами впливу на об'єкт – демонстративний та інструментальний тероризм;

6) за засобами, що використовуються у ході терористичних актів – тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження та тероризм із застосуванням зброї масового знищення; останній поділяється на біологічний, хімічний та ядерний тероризм;

7) за місцем проведення терористичних актів – наземний, морський, повітряний, космічний тероризм;

8) комп'ютерний тероризм (кібертероризм) як новий вид тероризму, що передбачає атаки на обчислювальні центри, центри керування військовими мережами і медичними установами, банківські й інші фінансові мережі, засоби передачі даних за допомогою комп'ютерних мереж [21,102-113].

Російський вчений Д.Ольшанський виділяє такі види тероризму:

1. Політичний тероризм – це терористичні дії різного роду, що мають за мету спричинити вплив на політичних лідерів, владу та здійснювану ними політику, змусити ті чи інші політичні дії чи владні рішення. Ціллю політичного тероризму часто є символи держави, вагомі суспільні норми і держава як така.

2. Інформаційний тероризм – це прямиий вплив на психіку і свідомість людей в цілях формування потрібних думок і суджень, які певним чином направляють поведінку осіб.

3. Економічний тероризм – це різні дискримінаційні економічні дії, що мають за мету вплинути на економічних конкурентів, соціальні групи та верстви населення заради досягнення конкретних економічних вигадів.

4. Соціальний (побутовий) тероризм – слюди потрапляють ті повсякденні явища, які у звичайному значенні не класифікуються як терористичні. Це залякування, рекети, вибухи у місцях скупчення людей, зараження продуктів харчування, води та інші [15,19-22].

Загальноісторичний розвиток тероризму, окрім кількох винятків, йшов за таким ланцюгом: індивідуальний – груповий – локальний – масовий тероризм. Реально масовий терор став досягненням ХХ століття і навіть його останньої чверті. Так, до початку 90-х років ХХ ст. у світі діяло близько 500 терористичних організацій та груп різного екстремістського гатунку. Лише за останні 10 років своєї діяльності вони здійснили 6500 актів міжнародного тероризму, від яких загинули 5 тисяч чоловік та постраждало 11 тисяч [20,203]. І це без врахування 2001 року,

Надалі ми будемо здебільшого оперувати такими поняттями як "політичний тероризм", "міжнародний тероризм", "антитерористичні дії", "загрози" і "виклики" з боку сучасного тероризму та спробуємо розібратися у природі цих явищ і причинах їх появи та поширення у сучасному світі.

Розглядаючи феномен сучасного тероризму, дедалі більше авторів схильні вважати його зворотною стороною демократії. Більше того, В.Бушанський, наприклад, вважає сучасний тероризм прямим породженням демократії. Демократія допускає вільну боротьбу за владу як сутісний елемент політики. Оскільки влада завжди має персоналізований характер, вона постійно перебуває під загрозою насильства. По суті, насильство стає адекватним засобом "спілкування" з владою [3,119].

Будь-яка влада, в тому числі й політична, немислима без протидії, а опір є її сутісною характеристикою. І політичний тероризм і державний терор, безперечно, зумовлені боротьбою за владу: у першому випадку за її отримання, у другому – за її збереження [14,171]. При цьому політичний тероризм допускає і реально застосовує політично вмотивоване насильство проти мирного населення, тоді як держава може використовувати репресії і терор як нелегітимне державне насильство (наприклад, "якобінський", "гітлерівський", "червоний" терор) [16,114]. Звичайно, що терор з боку держави носить системний і довготривалий характер і супроводжується великою кількістю жертв.

Оскільки сучасний тероризм є породженням суспільної влади, всередині самого суспільства повинні існувати фактори його розвитку і поширення. Поширеною є точка зору, що ріст політичного тероризму безпосередньо пов'язаний з бідністю, соціальним неблагополуччям та низьким культурним рівнем певних регіональних, етнічних чи релігійних груп. Але історія не підтверджує подібні припущення. Тому сумнівним можна вважати рецепт Дж.Вулфенсона, який вбачає головною стратегією в запобіганні конфліктам та зміцненню миру стратегію розвитку соціальної турботованості та соціальної залученості. За ним, це означає забезпечення для бідних громадян доступу до освіти, медичного обслуговування, до інших базових життєвих послуг [5,5]. По-перше, усіх не прогонуєш, а по-друге, сучасним тероризмом займаються далеко не бідні люди, які до того ж забезпечені матеріальними благами. Доцільніше вести мову про хоча б відносно справедливий розподіл соціальних благ.

Е.Пайн підмітив, що політичний тероризм помітний у тих суспільствах, які вступили на шлях трансформації і концентрується він у маргінальних прошарках [16,114]. Ці суспільства характерні дивним поєднанням традиційних і нових рис культури, незвичним статусом та умовами життя. Звичайно, що мова йде не про розвинуті держави, де політичний тероризм досить поширений (Великобританія, Іспанія, Ізраїль). Тут прикладом є такі держави як Індонезія, Пакистан, Афганістан, ряд

арабських країн у Азії, певне число країн Латинської Америки де легко помітні специфічні форми їх розвитку, незавершеність і деформованість багатьох соціальних і культурних процесів, національно-державної консолідації.

О.Ківа та В.Федоров виділяють кілька моментів зростання політичного тероризму. По-перше, це певне соціально-політичне середовище, умови проживання в якому визначають поведінку людей. Соціологи підкреслюють, що в якості носіїв ідей нетерпимості та політичного тероризму виступають представники двох полярно протилежних груп суспільства. З одного боку, це його низи, як правило із середовища старого аграрного суспільства та нових міщан, не адаптованих до нових умов життя, а з другого – представники освічених і заможних верств (ідеологи та організатори терористичних груп та рухів).

По-друге, це певне ідеологічне підґрунтя – поява якоїсь захоплюючої, а скоріше, нав'язливої і часто несправедливої ідеї. Для всплеску терору потрібний і певний настрій у суспільстві, який зазвичай формується інтелекцією. Прикладом може бути ідея "священної" війни проти євреїв та американців.

По-третє, це наявність "гарячих точок", які самі по собі можуть бути часто розпідниками насилля. Загальновідомо, що поширення політичного тероризму сприяли невирішеність близькосхідної проблеми, війна СРСР в Афганістані, громадянські війни в колишній Югославії, зона нестабільності на Кавказі та інші.

По-четверте, це розвиток засобів масової комунікації, які дають змогу терористам створювати навколо себе інформаційні міфи [8,138].

Д.Ольшанський виділяє ідеологічні, релігійні, соціальні, політичні та геополітичні корені політичного тероризму [15,210].

Сучасний тероризм є об'єктивно даним фактом у формі особливого виду насильства. Він не має якогось одного джерела і не є чітко визначеним витвором. Це, перш за все, внутрішня хвороба людства, породжена дисгармонічним розвитком у соціальній, політичній та культурній сферах.

Порівняно з минулим сучасний тероризм дуже видозмінився. Він перетворився на серйозну загрозу не лише для окремих урядів і держав, а й став серйозним викликом регіональній та глобальній безпеці. Англійський теролог Пол Вілкінсон поділяє сучасні терористичні рухи на 4 типи: рухи націоналістичних, автономістських чи етнічних меншин; ідеологічні групи або тасми товариства, що прагнуть до різних форм "революційної справедливості або соціального визволення"; групи емігрантів або вигнанців із сепаратистськими або революційними прагненнями щодо своєї батьківщини; транснаціональні бригади, що користуються підтримкою деяких країн і діють в ім'я "світової революції" [26,73].

Для сучасного тероризму стали характерними: глобалізація, міжнародна спрямованість та політична багатолічність; етносепаратистська природа та етнонаціоналістичні цілі; посилення впливу релігійного фактору; кількісний ріст терактів, цинічність та жорстокість їх виконання; високий рівень фінансування терористичної діяльності; професіоналізм та підготовленість терористів на основі великого досвіду їх участі у різних конфліктах; диверсифікація структурної мережі; інтернаціональний характер терористичних груп; спроби заволодіти зброєю масового знищення для її можливого використання; зв'язок тероризму з найманством; розмивання меж між внутрі- і міждержавним тероризмом; встановлення тісних зв'язків між терористичними організаціями та транснаціональною злочинністю, в першу чергу наркобізнесом; спроби лідерів деяких терористичних груп надати своїй діяльності характеру національно-визвольної боротьби; поширення практики проведення терактів фанатиками-камікадзе; здатність терористів домагатися успіхів на локальних рівнях; здатність тероризму спричиняти економічний спад та дестабілізацію в державі; поява нових видів тероризму та інші.

Одним із ракурсів феномену тероризму є той, що тероризм виступає породженням певної політики, у більшості випадків, стимульованої ззовні і в цій якості стає інструментом в руках конкретних політичних, військових і фінансових структур, які використовують його проти внутрішніх і зовнішніх сил. Звідси випливає, що широкомасштабний тероризм не може існувати без міжнародної підтримки і державного прикриття. Сьогодні на арену міжнародних конфліктів вступив сильний і неуправляний гравець – міжнародний тероризм, який набув планетарного характеру.

Географія поширення і швидкість створення терористичних осередків є наглядним прикладом росту могутності міжнародного тероризму. Так, якщо в 1996 р. терористична мережа Усама бен Ладена працювала у 13 країнах, то вже у 2001 р. за даними США кількість цих країн зростає до 34-х. Кістяк самої "Аль-Каїди" був сформований з емігрантів, іранців, тунісців, лівійців, саудівців та інших [1,98-99].

Весною 1999 року департамент США опублікував щорічну доповідь "Риси міжнародного тероризму – 1998" і перерахував 7 держав, причетних до міжнародного тероризму – це Куба, Іран, Ірак, Лівія, Пн.Корея, Судан та Сирія. Ще в 1985 р. було визначено, що США класифікують державу в якості "спонсоруючої тероризму", якщо вона планує і здійснює терористичні акції [14,171]. Подібне розуміння формулювання давало можливість вносити в цей список будь-яку державу і застосовувати проти неї різні санкції. Фактично, США визнали батьківщиною міжнародного тероризму Азію, Африку та Латинську Америку.

Глобалізація, модернізація, індустріалізація надали доти локальному тероризму міжнародного характеру. Відкритість суспільства та наукових досягнень стали дуже зручними для сучасних терористів, які зайнялися активним пошуком численних точок вразливості. Парадоксально, але значна частина терористів сьогодні є інкорпорованими в життя демократичного (цивілізованого) суспільства, не поділяючи, однак, його ідеалів та цінностей.

Окреме місце в сучасній історії займають події 11 вересня 2001 року – день повітряних атак міжнародних терористів на населення двох міст США – Вашингтону та Нью-Йорка. Тоді вперше в історії ворогом супердержави стала не інша держава, а, так би мовити, “недержавна організація”, яка не має чітко окреслених кордонів та нації. Неординарність цієї акції підкреслюється рядом істотних моментів. По-перше, терористи застосували таку зброю, яка не підпадає під загальноприйняте визначення [2,64]. По-друге, кількість загиблих від терактів, а це 2,5 тисяч чоловік, та прямі економічні збитки стали найбільшими за всю історію тероризму. По-третє, вперше за всі часи США відчули те, що називається національною вразливістю. Їх внутрішній світ – доти стабільний і непереможний, перестав існувати в колишньому вигляді [4,96]. По-четверте, відповідальності за теракти не взяла на себе жодна терористична організація, як і не було висунуто жодних конкретних вимог. Фактично, стандартна схема дій терористів тут не була застосована.

Про інші наслідки та глобальні тенденції розвитку міжнародних відносин та нового балансу сил у світі під впливом цих подій взагалі не можна говорити з якоюсь впевненістю. Світ постав перед фактом, що напрацювання у вирішенні локальних терористичних проблем, нейтралізації порівняно невеликих екстремістських груп стали доволі малою підмогою у протистоянні потужній міжнародній терористичній організації [25,103].

Говорячи про міжнародний тероризм, не можна не згадати про дедалі зростаючий його зв'язок з війною. У сучасних умовах ймовірність виникнення світової війни є досить низькою, хоча деякі автори говорять про початок Третьої світової війни [17,24], і навіть Четвертої світової війни [9], маючи на увазі “холодну війну” другої пол. XX ст. та війну проти тероризму. Колишній держсекретар США М.Олбрайт назвала майбутні вуйни XXI століття “війнами з тероризмом і терористами” [1,100].

Сьогодні сформувався дві протилежні стратегії у боротьбі з міжнародним тероризмом. Перша виходить з необхідності застосування м'яких, переважно політичних рішень, прийнятих на багатосторонній основі. Друга – робить ставку на силові методи і її мотивацією є те, що єдиним дійсним засобом боротьби з тероризмом є повне фізичне знищення самих терористів.

Адміністрація Дж. Буша пріоритетною визначила другу стратегію. У затвердженій у вересні 2002 р. “Стратегії національної безпеки США” зокрема говориться: “Нашим першим пріоритетом є зруйнування та знищення терористичних організацій глобального масштабу, нанесення ударів по їх центрах зв'язку, командування і управління ... Ми будемо винищувати загрозу перед тим як вона досягне наших кордонів ... Якщо буде потрібно, США діятимуть наодинці, реалізуючи наше право на самозахист шляхом превентивних акцій проти терористів” [24,57].

Ряд дослідників вважають, що теракти проти США по своїй суті – це перший стратегічний удар у новій війні проти американського бачення майбутнього світового порядку. Ними констатується теза: у світі з настороженістю відносяться до того, що ключові тенденції міжнародного розвитку, сама глобалізація веде до зміцнення домінування американської могутності, ідеології та інститутів [18,36].

Перед урядом США постала проблема створення широкої міжнародної коаліції для боротьби з міжнародним тероризмом [13,28]. Якщо співчуття американцям висловили майже всі держави світу, і навіть такі, як Іран чи Лівія, то силову тактику боротьби з тероризмом в американському варіанті підтримало обмежене коло держав.

Водночас світова спільнота зрозуміла нагальну необхідність політичного та силового співробітництва з метою протиставлення міжнародному тероризму. Почалися активно розроблятися плани дій у форматі ООН, НАТО та інших міжнародних організацій. Так, зокрема, ООН ще в кінці XX століття прийняла ряд документів по зміні міжнародної правової бази антитерористичного співробітництва: Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997), Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансовим тероризмом (1999), резолюцію № 1269 РБ – своєрідний антитерористичний маніфест (1999), резолюцію № 1333 РБ (2000), що є стратегічною основою для боротьби з тероризмом.

Прийнята 28 вересня 2001 року резолюція № 1373 РБ ООН одностайно засудила терористичні напади і визначила їх як загрозу міжнародному миру та безпеці. Було визначено ряд практичних дій у боротьбі з тероризмом, а саме: введення кримінальної відповідальності за свідоме надання чи збір засобів на території будь-якої держави з метою підтримки тероризму; негайне блокування коштів та інших фінансових активів чи економічних ресурсів осіб та організацій, зв'язаних з терористичною організацією; вимоги до держави припинити діяльність по вербовці терористів та ліквідувати канали поставки зброї терористам; посилення прикордонного контролю для зупинки пересування терористів; обмін інформацією та співробітництво між усіма державами з метою недопущення та припинення терористичних нападів та вжиття засобів

проти винних у здійсненні таких актів; швидке приєднання усіх держав до відповідних антитерористичних конвенцій [23,48].

19 вересня 2001 р. лідери країн "великої вісімки" ухвалили публічну заяву про своє бажання зосередити зусилля проти тероризму [2,65]. 21 вересня 2001 р. ЄС прийняв розгорнуту програму боротьби з міжнародним тероризмом, яка була схвалена главами держав та урядів ЄС на саміті у м.Гент 19 жовтня 2001 р. [23,50].

"Першою війною XXI століття" стала офіційно оголошена 20 вересня 2001 р. операція США по знищенню терористів у Афганістані – "Безмежна справедливість", кошторис витрат якої становив початково 40 млрд. доларів [7,4]. Початок боротьби з тероризмом став етапом, який свідчить про готовність багатьох країн визнати необхідність глобального діалогу, в ході якого має статися не просто перегляд системи міжнародних відносин, а й систем глобальної та регіональної безпеки.

Початок 7 жовтня 2001 р. прямих військових дій в Афганістані з боку США засвідчив, що одним з аспектів перегляду концепції міжнародної безпеки стало переосмислення традиційного поняття "війна", одним із суб'єктів якої стали міжнародні організації терористів. Нова концепція війни включила окрім "гуманітарної інтервенції", про яку почали говорити у зв'язку з подіями у Косові, ще й спеціальні "антитерористичні операції" [6,11]. Поняття "антитерористична війна" набуло більш універсального характеру, включаючи в себе елементи традиційної, громадянської, інформаційної і таємної воєн.

На користь військових операцій свідчить той факт, але не виправдовує їх, що політичні методи боротьби з міжнародним тероризмом є малоєфективними в силу глибоких розбіжностей політичних культур та світогляду ворогуючих сторін. Якщо в рамках західної культури політична угода вирішує конфлікт на компромісних умовах, то в межах екстремістської ідеології вона є не більше ніж тактичним прийомом, який дозволяє підготуватися до наступного раунду боротьби.

Водночас повинні існувати певні межі використання збройних сил у зонах із складною етнічною і політичною ситуацією. Деякі з них є наступними: 1) обмежити можливість суміщення функцій антитерористичних операцій з функцією зміни політичних режимів та втримання контролю над територією; подібні операції можуть бути ефективними, якщо вони зосереджені на конкретних контртерористичних функціях – звільненні заручників, ліквідації інфраструктури терористичних груп, нейтралізації їх лідерів та інші; 2) не застосовувати інтервенції – особливо наземних операцій – при відсутності високої ступені впевненості, що така інтервенція буде порівняно короткотривалою (не більше одного року); тривалі військові дії, як правило, призводять до деморалізації армій, росту кількості жертв серед військових і мирного населення, невдоволення громадської думки; 3) не застосовувати силу,

якщо політична вартість її "невдалого" використання виявиться більшою від вартості бездіяння, як з точки зору втрат іміджу влади, так і по відношенню стримування майбутніх етнічних та сепаратистських конфліктів [16,121-122].

Звідси випливає, що збройні експедиції міжнародних чи національних сил по придушенню тероризму в зоні нестабільності слід розглядати як виключне явище. Такі операції повинні бути обмежені як у часі, так і по функціям.

З міжнародних подій останніх років ряд авторів виводять важливі питання: 1) чи здатні наявні міжнародно-правові інститути адекватно реагувати на атаки терористичних організацій? 2) чи можна сьогодні говорити про створення єдиного антитерористичного центру? 3) чи дадуть ефект усі міжнародні організаційні заходи в боротьбі з тероризмом, якщо одночасно з цим кардинально не зміняться негативні тенденції світової політики? 4) що являє собою сучасний тероризм? 5) чи можна вести боротьбу з сучасною міжнародною злочинністю і тероризмом, використовуючи при цьому подвійні стандарти в оцінці тих чи інших мисли? 6) чи готове людство до свідомого обмеження абсолютів власної свободи, до сприйняття нового контексту суспільних відносин заради гарантій власної стабільності та безпеки? 7) чи можна говорити про ефективність силової політики боротьби з тероризмом з боку США?

Глобальні питання сьогодишнього світу, нові виклики та загрози передбачають пошуки адекватних відповідей. Саме відповідей, а не реакцій на ці загрози, тому що сьогодні ми маємо справу, в більшості випадків, саме з реакцією, іноді своєчасною, іноді запізнілою з її головним мінусом – імпульсивністю, рефлекторністю, неглибоким усвідомленням усієї проблеми.

Отже, тероризм як явище спрямований, насамперед, на залучення людей через здійснюване ним насильство. В реальності тероризм є політично нейтральним інструментом досягнення певних цілей. Головною проблемою є історично сформована подвійна оцінка тероризму та неоднозначне відношення до нього.

Трьом основним факторам росту політичного та міжнародного тероризму – незавершеній модернізації, неадекватній політиці держав та появи ідеологій і організаторів екстремізму – повинні протистояти три симетричні процеси у сфері модернізації суспільства, становлення нової політики та поява ідеології антиекстремізму.

Сьогодні можна вести мову про наявність двох типів ризиків у сучасному світі: старих – індустріальних (ядерні, хімічні, екологічні загрози) та нових – гуманітарних, коли під загрозу підпадають життя та безпека людей. Якщо в минулому традиційним суб'єктом безпеки виступали держава, нація, то сьогодні з поширенням масового тероризму,

попри глобалізаційні процеси, проходить локалізація суб'єкта безпеки до рівня окремого індивіда.

Пошук ефективних шляхів та методів боротьби з сучасним тероризмом має стати одним із головних завдань людства, якщо воно хоче в майбутньому жити у мирному, безконфліктному суспільстві.

1. Бардін О. Геокультурополітична складова тероризму // Людина і політика.- 2002.- № 6.- С. 89-106.
2. Бодрук О. Фактор сили у сучасному світі // Політика і час.- №3.- С. 57-68.
3. Бушанський В. Бердянська критика демократії і політичний тероризм // Людина і політика.- 2002.- №2.- С. 119-128.
4. Быкова М. Ф. США сьогодні: мир разрушенных иллюзий // Вопросы философии.- 2002.- № 11.- С. 95-105.
5. Вулфенсон Дж. Тероризм і бідність // День.- 2001.- 19 жовтня.
6. Глобальні виклики сучасності. Из засідання Наукової ради МЗС України 10 жовтня 2001 р. // Політика і час.- 2001.- №11.- С.8-33.
7. Зам'ятін В. Бумеранг терору. Як уникнути удару // День.- 2001.- 21 вересня.
8. Кива А. В., Федоров В. А. Анатомія тероризма // Общественные науки и современность.- 2003.- №1.- С. 130-142.
9. Коломієць П. Четверта світова війна? // Політика і час.- 2001.- № 10.- С. 31-36.
10. Крутов В. Концептуальні проблеми протидії тероризму в Україні // Розбудова держави.- 2000.- № 1-6.- С. 17-27.
11. Куликов А. Как не попасть в криминальный капкан // Международная жизнь.- 2001.- № 12.- С. 53-57.
12. Ліпкан В. Щодо поняття тероризму // Право України.- 2000.- № 7.- С. 66-69.
13. Мартинов А. Виклик з боку тероризму // Політика і час.- 2001.- № 10.- С. 23-36.
14. Новикова Г. Сильная стратегия слабых. Террор в конце XX века // Политические исследования.- 2000.- № 1.- С. 169-172.
15. Ольшанский Д. Психология тероризма.- СПб., 2002.- 288 с.
16. Паин Э. А. Социальная природа экстремизма и тероризма // Общественные науки и современность.- 2002.- № 4.- С. 113-124.
17. Сатановский Е. Глобализация тероризма и его последствия // Международная жизнь.- 2001.- № 9-10.- С. 17-25.
18. Сафонов А. Необходима глобальная система противодействия тероризму // Международная жизнь.- 2003.- № 1.- С. 34-42.
19. Семиноженко В. В нову еру міжнародних відносин. Тероризм: сучасні гуманітарні виклики та відповіді // Політика і час.- 2001.- № 11.- С. 3-7.

20. Современные международные отношения: Учебник / Под ред. проф. А. В. Торкунова.- М., 2000.- 584 с.

21. Требін М. Обличчя тероризму // Людина і політика.- 2003.- № 1.- С. 102-118.

22. Требін М. Тероризм: спроба проникнення в сутність // Людина і політика.- 2002.- № 4.- С. 123-136.

23. Успенский Н., Вдовиченко Л. Угроза каждой стране, всему мировому сообществу // Международная жизнь.- 2003.- № 12.- С. 46-52.

24. Федоров Ю. Глобальная паутина террора // Международная жизнь.- 2003.- №3.- С. 50-59.

25. Шлаен О. Аллах акбар? Міжнародний тероризм і небезпеки для загальнолюдських цінностей // Політична думка.- 2001.- № 4.- С. 98-107.

26. Яцько А. Тероризм як форма політичної боротьби // Політика і час.- 2002.- №1.- С. 68-77.